

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационен труд за присъждане на научна и образователна степен “доктор” по научно направление 2.1 Филология (Литература на народите на Европа, Америка, Азия, Африка и Австралия – История на славянските литератури)

Докторант: Катерина Бойчева Кокинова

Тема на дисертационния труд: Авторефлексията в творчеството на Витолд Гомбрович и Владимир Набоков

Научен ръководител: проф. дфн Панайот Карагьозов

Рецензент: проф. д-р Ренета Ванкова Божанкова (Софийски университет “Св.Климент Охридски”, Факултет по славянски филологии), член на научно жури, определено със Заповед РД 38-654/30.10.2015 г. на Ректора на СУ «Св.Климент Охридски»

Представеният за рецензиране труд на Катерина Кокинова е разработен в периода 2012-2015 г., когато авторката е редовен докторант в Катедрата по славянски литератури на Факултета по славянски филологии в Софийския университет. Дисертацията се състои от 220 страници, материалът е подреден в увод, 6 глави, заключение, 6 приложения и библиография, която съдържа 329 заглавия.

Катерина Кокинова е избрала за изследването си тема с впечатляващ потенциал за развитие и в представената разработка е успяла да засегне съществена част от възможните аспекти на изследване, като са търсени такива с по-ниска степен на осветеност или предполагащи възможност за защита на различна от утвърдилата се позиция. В процеса на работа докторантката е имала достъп не просто до източници, но до извори, до обилен и провокиращ материал, каквато всъщност е и темата – широко коментирана и литературноисторически, и литературнотеоретически през последните десетилетия. Сред множеството основания за сравнително изследване на В. Гомбрович и В. Набоков авторката е провокирана и от осъзнаването от всеки от тях на „междинността” в позициите им, житейски трудна, но литературно благодатна, – между Европа и Америка, между своя и чуждия език, между текста и читателя, между фикцията и реалността.

Самата работа на К. Кокинова също е позиция „между” с всички рискове и привилегии на литературния паралел - между двама автори и няколко култури.

В уводната част ясно и кратко са формулирани цели, задачи, мотивировка на избора на темата, хипотеза, както изискват академичните правила. Още на тези първи страници прави впечатление обстойното начално библиографско въвеждане в изследователската проблематика, като са споменати или коментирани десетки имена на учени и очертаните от техните студии значими тематични кръгове, възможности за компаративистично изследване на Гомбрович и Набоков, на емигрантското писане на славянските автори, като самата авторефлексия, терминологично и смислово е оглеждана и премерена с цел определяне на приложимостта ѝ към избраните обекти – текстовете на двамата заглавни автори. Изключително важна особеност на тази работа е смелостта на автора да се обърне с въпроси и шанса да получи отговори, коментари, напътствия от водещи днес световни учени, заети с изучаването и публикуването на Набоков и Гомбрович. Така архивът на дисертантката от периода на работа ѝ върху наследството на двамата писатели сам по себе си е ценен с това, че съдържа не само най-новите публикации, но и кореспонденцията със съвременни чужди изследователи на Набоков и Гомбрович, т.е. представя актуалната към 2015 г. картина на „набоковедението” и „гомбровичологията”.

По отношение на теоретична и методологична основа К. Кокинова е направила избор, който следва през целия процес на работа върху творческите светове на двамата писатели – избрани и водещи са 80-те години на XX век и научните подходи и инструментариум на Р. Барт и В. Изер. Несъмнено, това са изпитани средства, които намаляват риска за изследването. Въпрос на предпочитание е, разбира се, да се избере нова и обещаваща теоретична база или стабилна и проверена такава. К. Кокинова е направила второто, което ѝ позволява да се съсредоточи върху въпроси на литературоведската компаративистика, върху биографичните детайли за двамата писатели и техните художествени проекции, върху думите и знаците, които създават образите – едно прилежно филологическо занимание, което има своите много добри резултати.

Една от водещите теми, изследвана в дисертацията, е тази за инструктирането на читателя, за отношението на писателя към него, реализирано в контекста на модернистичното изкуство, което създава указания за четене и разбиране на творбите,

каквото е и принципът, ръководил в различна степен Набоков и Гомбрович. Дисертантката обръща погледа си към видовете четене и читатели, спира се на аргументите „за” и „против” четенето „на части и отчасти”, което е неприемливо за романистите, но желано за новелистите.

Изследваните в дисертацията романи традиционно се интерпретират като метаромани, съсредоточени върху темата на своето собствено писане, но те са в още по-голяма степен съсредоточени върху сценариите на своето четене, което последователно разкрива при анализа си дисертантката, или, ако си позволим един по-пространен извод от труда: „авторerefлексията в творчеството на Гомбрович и Набоков е както *конструираща (мета)наративна стратегия*, така и *основна тема* в произведенията им, защото откроява на преден план взаимодействието между авторerefлексивен текст и читател» (с.172). Постмодернистичното виждане за овластения читател очевидно е слабо приложимо към принадлежащи на времената на модернизма творци, за които програмирането на модели за четене и «тренирането на читателя» е част от обичайното разпределението на ролите.

В светлината на казаното можем да споменем и една особена категория читатели – студентите, които по дефиниция участват в процес на трениране, статус, който очевидно е бил особено провокативен за преподаващия литература Набоков. К. Кокинова не може да подмине тази специфика и попътно я споменава, пояснявайки, че Набоков „обръща специално внимание на студентите си и опитва да обучи добрите читатели в приласкаване на детайла»(с.96). Тук е мястото да отбележим, че авторката на дисертацията показва осъзнаване на предопределеността в позицията на всеки тълкувател, посегнал към текст на Набоков или Гомбрович, включително и на своята собствена, както обаче и възможността да експериментира при анализационните процедури с ролите и на подчиняващ се на инструкциите, и на своеволен читател. Това, което се случва, е че писателите-обекти стимулират на още едно ниво чувствителността към проявите на самоосмисляне на текста, този път на самата дисертация или, както пише Кокинова, «това вероятно е и причината интерпретаторският текст, фокусиран върху произведенията на двамата разглеждани писатели, в името на симетрията на свой ред да опитва да бъде игрови и авторerefлексивен» (с. 45).

Освен инструктирането на читателя, като водеща тема се очертава и тази за игровия характер на авторerefлексията, своеобразна „игра на саморазкриване” (с.13), която

е характерна и за полския, и за руския писател. Тя е игра за читателя и с читателя, което е проследено и в романите, и в автобиографичната и дневникова проза на Гомбрович и Набоков.

Сполучлив е начинът, по който изследователката успява да съедини темата за мислене в образи с авторефлексията, първо допускайки и последователно доказвайки, че необходимостта от инструкции в текста вероятно е обяснима и с това да подкрепи читателя в процеса на „въобразяване” на вече описания от автора свят. Авторът чрез указание помага да се видят „проекциите на образа” в текста. В Глава IV специално внимание е насочено към ролята на реконструктивната автобиографична памет при създаването на художествени образи. Темата за паметта при Набоков е многоаспектно застъпена при изследването на творчеството му през годините, новото в тази дисертация е поставянето ѝ в контекста на автоинтерпретацията като способ и за наставяване на читателя, и в паралел с още един автор със славянски произход и източноевропейски културен фон. Всъщност, Мнемозина е тази, която Набоков винаги е следвал, отрано осъзнавайки горчивата правота на думите, че бъдещето на емигранта е неговото минало, в случая на писателя-емигрант, който обаче, като авторите – обекти на това научно изследване, се обръща към писането като себеизграждане, създавайки „квазимемоари”. Спецификата на автомитологизацията при двамата писатели е изследвана задълбочено в труда, за да се стигне закономерно до заключението, че при Набоков изграждането на образа на пишещия „цели постигането на до-говорено безсмъртие», а Гомбрович «строи различни схеми, които методично налагат абстрактния образ в произведението» (с.131).

Оценявайки оригиналността и степента на аргументираност на авторските тези, като най-сполучили в осъществяването си бих посочила Глава III, посветена на художествената функционалност на скобите при изследваните писатели, на тяхната значимост като „топос на инструкцията” – с.101 (при все че предходно битие на тази глава като статия е оставило осезаема следа и в текста на дисертацията, а проблематиката ѝ отрежда роля на интермедия), както и Глава V, в която се анализират „трите” „Лолити” – англезичната и рускоезичната романи и сценарият. Въвеждането на сценария на „Лолита” в изследвания от български учени корпус текстове на Набоков е несъмнено един от приносите на труда на Кокинова. В дисертацията бих оценила положително и още една особеност – склонността на авторката да систематизира и типологизира. Например

маските на „инструктиращия глас“ са едно интересно решение за типология, под която да се подведе изследваният руски писател. Направен е опит и за типология на инструкциите (вътретекстови, паратекстови, междутекстови/метатекстови – с. 41-42), който служи на дисертантката при изследването и на двамата автори.

Във финалните глави (V и VI) Кокинова прави интересен експеримент, който в голяма степен е и успешен – прилага кръстосано изведените присъщи на всеки от писателите принципи на инструкция на читателя и метакритика върху другия, създавайки не толкова теоретична рамка, колкото ефект на множение на интерпретациите („Създадената металитература, която се оглежда в себе си, прилича на огледало в огледало в огледалото...» - с. 118).

Тъй като се работи с блок от текстове на класици на XX век, обрасли вече с интерпретации и свръхинтерпретации, авторката често попада и посочва и други линии на изследване, които не засяга или счита за латерални, за пореден път потвърждавайки многослойността на модернистичния текст, приближил се и до постмодерността. Тези странични линии се появяват и в бележките под текста, които са пространни, аргументирани, фактологично наситени и създават едно второ негово ниво, като това хипертекстово разгръщане е аналогично и на Набоковия обичай текстът да расте, да се разширява и извън своите граници.

Пак с бележките под черта е свързано едно решение на дисертантката - – голяма част от цитатите от литературни историци и теоретици, които тя превежда в основния текст, се появяват по-долу в оригинал. Така стават възможни полезни за многоезичните читатели сверки, а и К. Кокинова дава доброволно контрол върху превода си на своите читатели. Решението е срещано в подобни съпоставителни изследвания и е напълно оправдано. Това е една от особеностите на тази работа, които я правят изцяло филологическа – по подход към текста и литературната история, по прецизното анализиране на словесните находки, по привързаност към конкретни литературнотеоретични школи.

Работата има своя значимост и с предложенията за преразглеждане на преводачески решения и културни практики по отношение на текстовете на Набоков, с цялостния поглед на присъствието, преводно и интерпретативно-критическо, на писателя в българската култура от последния четвърт век. Дисертацията е обобщение на тези

практики и разчистване на терен за следващи суверенни четения и цялостна рецепция. В още по-голяма степен това е валидно за опита на дисертантката да създаде в българската славистика и компаративистика по-пълна представа за творчеството на Витолд Гомбрович. Специално се спирам върху разглеждането на преводите на текстове на Набоков, които сами са автопреводи. Коментирането от дисертантката на превода им на трети език (в случая български) подсказва още една посока на критическа рефлексия, защото и преводачът е включен в играта на автора, бидейки също инструктиран, но като специален читател. И още нещо, близкото проследяване на преводната рецепция на двамата славянски писатели у нас е съществена страна на едно компаративистично изследване, което е ценно с това, че говорейки за чуждите автори, казва много за приемащата култура.

Приложенията към основния текст на дисертацията са създадени с грижа за цялостната рецепция на творчеството на двамата писатели включително и с дидактическа приложимост при преподаването им (илюстративен материал, който може да послужи и при издаването на труда като монография).

Бележки и препоръки

1. Определянето на Набоков и Гомбрович като „надславянски писатели” (което внася по-скоро оценъчност) не бих приела за уместно, макар определението да е мотивирано относително убедително от дисертантката: „заради едновременната вписаност и надреден поглед към родните си литератури» (с.12). По-скоро бих се съгласила с цитираната квалификация на Г. Тиханов, на база на която те могат да бъдат наречени «транснационални».

2. Съсредоточаването върху авторефлексивните практики на двамата писатели, особено в първите две глави, води до множество повторения на самия термин, което създава почти рефренен фон там, където се очакват не само аналитични процедури, но и логически изведени заключения.

3. Спортната терминология, както и някои метафорични словоупотреби, дори и да са характерни за изследваните автори, едва ли са най-прилягащият аналитичен инструментариум и преносът им в дисертационни метатекст би следвало да се избегне.

4. Вероятно повлиян от обектите си на изследване, текстът на дисертацията, независимо от добре построената рамка в уводната част, в отделни моменти създава усещане не за цялостност и компактност, а за фрагментарност, дължаща се на набора от теми, които са избрани от наследството на двамата писатели за осветляване на заглавния проблем «инструктивната авторефлексия», подреден като че ли единствено съобразно хода на авторските търсения и находки (видове инструкции, типове авторефлексия, митология на четенето, автомитологизация, значението на пунктуацията за реализация на авторските обучителни стратегии). По-осезаемото им подчиняване на темата би допринесло за консолидирането на текста на изследването, който при следващо свое развитие в монография би могъл да включи и други произведения на двамата писатели, доказващи изследователската теза.

Авторефератът представя основните положения на дисертацията в тяхната последователност и с фокусиране върху приносите на изследването. Списъкът на публикациите по темата на дисертационния труд съдържа 11 статии (1 от тях в чужбина), както и редакция на преводен текст на Набоков и съставителство и редакция на блок публикувани материали върху същия автор.

На основата на казаното по-горе и като оценявам цялостния принос на дисертацията, се обръщам към почитаемото научно жури с предложението да присъди на Катерина Кокинова научната и образователна степен “Доктор”.

София

23.01.2016 г.

Проф. д-р Ренета Божанкова